

A Cognitive Study of the Influence of Physiological Taste Language on Spoken Language in Persian and Arabic

Somayeh Mohammadi¹, Zohreh Ghorbani Madavani²

1. Department of Arabic Language and Literature, Bu-Ali Sina University, Hamedan, Tehran, Iran somayemohammadi14566@gmail.com

2. Corresponding Author, Department of Arabic Language and Literature, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran.zghorbani@atu.ac.ir

Article Info

Abstract

Article Type:
Research Article

Article History:
Received:
7, November, 2023

In Revised Form:
17, August, 2024

Accepted:
10, November, 2024

Published Online:
19, January, 2025

Keywords: Concept of Flavor, Gustatory Domain, Cognitive Approach, Persian and Arabic Languages

The present study examines the cognitive aspects of Persian and Arabic languages in the domain of taste and its resulting product, flavors, with the aim of understanding part of the perception of Persian and Arabic speakers derived through the gustatory domain. In this context, the study conducts a cognitive analysis of expressions that reflect the influence of the physiological taste function of the tongue on spoken language. The research method is descriptive-analytical and is conducted within the framework of the cognitive semantics approach. The study of the data shows that: 1. The mentioned languages primarily utilize the gustatory domain to conceptualize the idea of "testing and evaluation" and its associated outcomes, such as feelings of satisfaction and pleasure or dissatisfaction and pain; 2. The cognitive reality of the gustatory domain appears different from the external and conventional reality of the sense of taste. Externally, tasting is a sensory and temporary experience where the sole receptor is the tongue, and it is only relevant to edible substances. However, the cognitive mechanism uses this physical-taste experience to understand and perceive the environment and abstract concepts, "tasting" many of our experiences and environmental phenomena! For example, tasting the words of others, as in «شیرین-سخن» ("sweet-tongued"), or describing someone as «گوشت-تلخ» ("bitter-fleshed"). In this cognitive mechanism, the tongue is not the only receptor of taste; hearing can also create a taste, as in «با این خبر کاممون تلخ شد» ("this news left a bitter taste in our mouth"), and the heart "tastes" the sweetness of union, as in «به کام دل» ("it reached the heart's desire"). Moreover, tasting is not limited to edibles; the eyes can be "شور" ("salty"), temperament can be "تند" ("hot"), and the face can be "ترش" ("sour"). The importance of understanding the non-edible world through the lens of edibles is highlighted by the fact that the set of correspondences within these metaphors allows us to think about our experiences and the phenomena around us using the knowledge we have about flavors. For example, since "بانمکی" (being salty) is desirable, interacting with a person perceived as "بانمک" (salty) is also understood as pleasant and desirable. In this way, the "saltiness" of the person in question can overshadow other undesirable traits they may have, just as the "saltiness" of a type of food can make its harmful aspects seem appealing. In conclusion, flavor serves as a phenomenological and evaluative perspective on the nature of our experiences as a target domain

Cite this The Author(s): Mohammadi,S & Ghorbani Madavani,Z,(2024-2025) A Cognitive Study of the Influence of Physiological Taste Language on Spoken Language in Persian and Arabic: Journal of Language Researches, No. 2, Vol.15 , Serial No. 29, Autumn & Winter - (269-293)- DOI: 10.22059/jolr.2024.367810.666866.

1. Introduction

Human metaphorical understanding is based on their perception of the body and the world around them. In this context, humans, based on their knowledge of the tongue's ability to distinguish different tastes, perceive this part of the body as a tool for recognizing and differentiating various concepts and phenomena. In fact, humans utilize their bodies to comprehend and discern what they experience. For example, to convey the concept that someone hasn't slept at all, they might say "ماذاق طعم النوم" (he hasn't tasted the flavor of sleep), where the verb "taste" highlights the concept of a very brief experience, thereby metaphorically emphasizing the fleeting nature of not experiencing sleep even for a moment. This study aims to explore the connection between the domain of taste and thought by examining how taste is represented in Persian and Arabic languages. In this regard, the research seeks to answer the following questions:

- A) What concepts have Persian and Arabic languages conceptualized using the domain of taste?
- B) How does the cognitive mechanism of taste function?

2. Literature Review

This research is one of the few studies that examines taste metaphors in the Persian language from a cognitive perspective and then compares them with the Arabic language. Below are references to two articles in Persian that address taste, but they do not align with the objectives of the present study, which aims to examine how taste-related perception and cognition are understood among Persian and Arabic speakers. The first article explores taste from a mystical perspective, while the other examines taste in children's poetry. However, this research investigates taste metaphors in common and widely used expressions in a broad and comprehensive manner, regardless of the speakers' worldview or age group. Therefore, although there has been extensive research on conceptual metaphors, no previous study has been found that is exactly aligned with the present research. The article "The Experience of Taste and Tastelessness: Bahā' al-Walad's and Laozi's Mystical Experience of the External and Internal Worlds" by Bagheri and Khorsandi (2021) explores the mystical and metaphysical experiences of Bahā' al-Walad and Laozi, respectively, using the metaphors of "taste and tastelessness." For Bahā', the most sublime taste is the taste of God, a knowledge and quality through which one can affirm or reject the observable forms in transcendent experiences. He believes that the experience of taste encompasses the realm of sensory experiences, and the ultimate elevation of this journey lies within the realm of mystical experiences. Unlike Bahā' al-Walad, who considers the entire realm of sensory experiences and the transcendent world as the domain of a specific taste experience, Laozi views both the realm of sensory experience and the transcendent realm as devoid of the experience of taste. In Laozi's perspective, mystical experience requires detachment from the five tastes, which serves as a metaphor for freeing oneself from the body. The article "The Conceptual Metaphor of Tastes in Children's Poetry" by Salahi and Nabizadeh (2020) examines the conceptual metaphors with the source domain of "tastes" in thirty collections of children's poetry. The study's findings indicate that approximately 68 conceptual metaphors have been used in the selected works, with their source domain rooted in the gustatory sensory receptors. Among the various tastes, sweet (48 instances) and bitter (20 instances) tastes have been chosen to convey desirable and undesirable concepts, respectively.

3. Methods

The research method employed in this study is descriptive-analytical, and the analysis method follows the cognitive approach. The data primarily consists of common and everyday expressions used by Persian and Arabic speakers. In this context, a selection of taste-related metaphors from both spoken and written forms of these languages has been gathered from various sources for comparison. The identification of "taste" metaphors is based on the Metaphor Identification Procedure (MIP). To illustrate the function of this procedure, consider the phrase «ترشروی نكن» ("don't be sour-faced"), which is part of a broader discourse about a

specific person. We identify the lexical units in the sentence: "ترش" (sour) is an adjective, "رو" (face) is a noun, and "ترشروی" (sour-faced) is a descriptive compound. "نکن" (don't) is a verb, and the subject is "you." By examining the contextual meanings of these lexical units, we understand that the addressee must be a person previously mentioned in the text, and the descriptive compound "ترشروی" refers to the state of the addressee. These are the contextual meanings of the lexical units. We then observe that some words have a more basic meaning than their contextual meaning: in this case, "ترش" (sour) does not refer to a taste but to an unpleasant state, and "رو" (face) refers to the facial expression, which is most expressive whether the person is happy or not. The "sour" that refers to a taste is more concrete than the "sour" that is abstract, and the basic meaning of "sour taste" is more fundamental than its contextual meaning of "discontent." Here, we can say that this word in our hypothetical phrase is used metaphorically.

4. Discussions and conclusions

The study of the data shows that:

1. Both languages primarily utilize the gustatory domain to conceptualize the idea of "testing and evaluation" and the resulting outcomes, such as feelings of satisfaction and pleasure or dissatisfaction and pain.
2. The cognitive reality of the gustatory domain differs from the external and conventional reality of the sense of taste. In terms of external reality, tasting is a sensory and temporary experience, with the tongue being the sole receptor, relevant only to edible substances. However, the cognitive mechanism employs this physical-taste experience to understand and conceptualize the environment and abstract concepts, "tasting" many experiences and environmental phenomena! For instance, tasting the words of others, as in «شیرین سخن» ("sweet-tongued"), or describing someone as «گوشه تلخ» ("bitter-fleshed"). In this cognitive mechanism, the tongue is not the only receptor of taste; hearing can also create a sense of taste, as in «با این خبر» «کاممون تلخ شد» ("this news left a bitter taste in our mouth"), and the heart "tastes" the sweetness of union, as in «به کام دل رسید» ("it reached the heart's desire"). Moreover, tasting is not limited to edibles; the eyes can be "شور" ("salty"), temperament can be "تند" ("hot"), and the face can be "ترش" ("sour"). One significant aspect of understanding the non-edible world through the lens of edibles is that the set of correspondences within these metaphors allows us to think about our experiences and the phenomena around us using the knowledge we have about flavors. For example, since "بانمکی" (saltiness) is desirable, interacting with a person perceived as "بانمک" (salty) is also understood as pleasant and desirable. In this way, the "saltiness" of the person in question can overshadow other undesirable traits they may have, just as the "saltiness" of a type of food can mask or make its harmful aspects seem appealing. The conclusion is that flavor serves as a phenomenological and evaluative lens through which we interpret the nature of our experiences as a target domain.

مطالعه تأثیر شناختی زبان فیزیولوژیک بر زبان سخن در فارسی و عربی

سمیه محمدی^۱، زهره قربانی مادوانی^۲

somayemohamadi14566@gmail.com

۱. گروه زبان و ادبیات عربی، دانشگاه بوعلی سینا همدان، تهران، ایران. رایانامه:

zghorbani@atu.ac.ir

۲. نویسنده مسئول، گروه زبان و ادبیات عربی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران. رایانامه:

اطلاعات مقاله

چکیده

پژوهش حاضر به مطالعه شناختی زبان‌های فارسی و عربی در حوزه چشایی و محصول مترتب بر آن یعنی مزه‌ها می‌پردازد با این هدف که از بخشی از فهم و ادراک فارسی‌زبانان و عرب‌زبانان که از طریق حوزه چشایی حاصل می‌گردد شناخت حاصل نماید. در همین راستا به تحلیل شناختی عبارت‌هایی که در بردارنده‌ی تأثیرات کارکرد چشایی زبان فیزیولوژیک بر زبان گفتاری است، می‌پردازد. روش پژوهش توصیفی-تحلیلی و در چارچوب رویکرد معناشناسی شناختی است. مطالعه داده‌ها نشان می‌دهد که ۱. زبان‌های مذکور از حوزه چشایی عمدتاً برای مفهوم-سازی مفهوم «آزمودن و ارزیابی» و نتایج ناشی از آن مانند احساس رضایتمندی و لذت یا نارضایتی و درد بهره می‌برند؛ ۲. واقعیت شناختی حوزه چشایی با واقعیت خارجی و متعارف حس چشایی متفاوت می‌نماید. به لحاظ واقعیت بیرونی، چشیدن تجربه‌ای حسی و موقتی است که تنها گیرنده آن، زبان و صرفاً در مورد خوردنی‌ها موضوعیت پیدا می‌کند ولی سازوکار شناختی این تجربه فیزیکی-چشایی را برای درک و شناخت محیط و مفاهیم انتزاعی بکار می‌برد و برای فهم و درک بسیاری از تجربیات و مصادیق محیطی، آنها را می‌چشد! از چشیدن سخن افراد گرفته «شیرین سخن» تا گوشت آنها «گوشت تلخ» در سازوکار مذکور، تنها گیرنده مزه، زبان نیست بلکه شنیدن نیز ایجاد مزه می‌کند «با این خبر کاممون تلخ شد» و دل، شیرینی وصال را می‌چشد «به کام دل رسید»؛ کما اینکه، چشیدن منحصر به خوردنی‌ها نیست و چشم نیز شور و خلق، تند و روی، ترش تصور می‌گردد. یکی از نقاط اهمیت درک عالم ناخوردنی‌ها با خوردنی‌ها آنجا نمایان می‌گردد که مجموعه تناظرهای این استعاره‌ها به ما امکان می‌دهد با استفاده از دانشی که درباره‌ی مزه‌ها داریم، درباره‌ی تجربیات و مصادیق اطراف خود بیاندیشیم. برای نمونه چون بانمکی، مطلوب است پس معاشرت با فردی که بانمک تصور شود نیز راحت و مطلوب فهم می‌گردد و این گونه، بانمکی فرد موردنظر، دیگر ویژگی‌های او که ممکن است نامطلوب باشد را تحت شعاع قرار می‌دهد همانطور که بانمکی نوعی خوراکی می‌تواند جنبه‌های مضر آن را نیز مطلوب بنمایاند. نتیجه آنکه مزه نوعی شناختی، زبان‌های نگرش پدیدارشناسانه و بالطبع ارزیابانه به ماهیت تجارب ما بمثابة حوزه مقصد دارد.

نوع مقاله:

علمی - پژوهشی

تاریخ دریافت:

۱۴۰۲/۰۸/۱۶

تاریخ بازنگری:

۱۴۰۳/۰۵/۲۷

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۳/۰۸/۲۰

تاریخ انتشار:

۱۴۰۳/۱۰/۳۰

واژه‌های کلیدی:

مفهوم مزه، حوزه چشایی، رویکرد شناختی، زبان‌های فارسی و عربی

استاد: محمدی، سیمیه؛ قربانی مادوانی، زهره؛ (۱۴۰۳): مطالعه تأثیر شناختی زبان فیزیولوژیک بر زبان سخن در فارسی و عربی: پژوهش‌های زبانی، سال ۱۵، شماره ۲، پاییز و زمستان، پیاپی ۲۹ - (۲۶۹-۲۹۳). DOI: 10.22059/johr.2024.367810.666866.

۱. مقدمه

کارکرد استعاره مفهومی، توصیف ملموس قلمرو مفاهیم و اندیشه‌های انتزاعی است و حوزه چشایی نیز یکی از رایج‌ترین تجربیات حسی و بنیادین است. بر همین مبنی بر آنیم تا در این جستار با بررسی استعاره‌های حوزه مذکور مطابق با رویکرد شناختی (لیکاف و جانسون، ۱۹۸۰ و کوچش ۲۰۰۵) نشان دهیم که این حس چگونه در قالب تعامل فرد با محیط مادی و فرهنگی جهان پیرامون، عمل می‌کند و چه مفاهیم انتزاعی را از طریق حسی کردن، قابل فهم و بیان می‌نماید و این‌گونه هم مسیر تفهیم مفاهیم انتزاعی را فراهم و هم در ساخت خود این مفاهیم نیز نقش ایفا می‌کند؛ همچنین با تبیین الگوها، نگاشت‌های استعاری و حوزه‌های مبدأ در پی شناخت و توصیف ذهنیت و جهان‌بینی سخنگویان به زبان‌های فارسی و عربی در پیوند با حوزه مذکور هستیم. در واقع، کوچش (۱۳۹۸: ۱۹۱-۱۹۲) بر نقش اصلی زبان در پرده برداشتن از تصورات و باورهای مردم یعنی دانش مشترک آنها از تجارب بشری تأکید دارد.

بخشی از مفهوم‌سازی‌های مهم در فارسی و عربی با چشیدن صورت می‌پذیرد. یکی از کارکردهای این حس، این است که می‌تواند باعث تغییر ذائقه فرد گردد و او را خرسند یا ناخرسند گرداند. بازنمودهای حوزه مزه، عبارت‌های متنوعی را شامل می‌شود. توجه کنید که فارسی‌زبانان چگونه با «مزه» مفاهیم موردنظرشان را تصور و بیان می‌کنند:

این بچه خیلی بامزه است

این آدم گوشت‌تلخیه

سعدی شیرین‌سخن

مبادا با او تندى و ترش‌رویی کنی

این‌گونه سخن گفتن از مزه از نظر فارسی‌زبانان، عادی و متداول است. می‌توان گفت که آنها برای صحبت درباره مفاهیم مختلف و متنوعی از تعابیر و واژگان مربوط به «مزه» بهره می‌گیرند. استعاره‌های مفهومی متناظر با عبارات استعاری پیش‌گفته به ترتیب «فرد دوست‌داشتنی بامزه است»، «بدمعاشرت گوشت‌تلخ است»، «سخن شیرین است» و «خشونت‌ترش یا تند است» است که زیرساخت مفهومی عبارات مذکور را تشکیل می‌دهد. در حقیقت، درک استعاری انسان، بر اساس شناخت او از بدنش و دنیای اطرافش و تعامل این سه، محقق می‌شود. بشر با توجه به شناختش از قوه تمییز زبانش برای مزه‌های مختلف، در مواجهه با شرایط مختلف، این حوزه از بدن خود را ابزار شناخت و تمییز بخشی از مصادیق مفهومی مختلف تصور می‌نماید. او از بدن خود برای درک آنچه تجربه می‌کند بهره می‌برد مثلاً برای ساخت این مفهوم که فرد اصلاً نخواستیده، می‌گوید «ماذاق طعم التّوم» یعنی طعم خواب را نچشیده از آن جهت که چشیدن با توجه به برجستگی جنبه قلّت کمیت در آن، ماهیت «یک لحظه تجربه نکردن خواب» را برجسته‌سازی می‌کند و کوتاهی لحظه و چشیدن متناظر می‌گردند.

انسان با این شناخت از بدن خود برای درک و فهم آنچه تجربه می‌کند بهره می‌برد و با آن جهان را معنی می‌کند. تا قبل از دانش شناختی، بدن نقش مهمی را در مطالعات زبان، بازی نمی‌کرد ولی نظریه جسمی شدگی، بر بدن و نقش تعیین‌کننده آن در اندیشه و زبان و ایجاد معنا تأکید کرد. «منظور از جسمی شدگی این است که معنی بر اساس تجربه، به‌ویژه تجربه حاصل از حواس جسمانی بنا شده است. از همین رو است که زبان‌شناسان شناختی در بیشتر مطالعات مربوط به استعاره، از استعاره بدن بجای ذهن استفاده می‌کنند. اهل زبان معمولاً شنیدن را بجای اطاعت کردن، گرفتن فیزیکی را بجای درک کردن، قلب را به‌عنوان جایگاه عشق و خشم و شجاعت، روشنایی را بجای شادمانی و امید و تاریکی را برای غم و اندوه بکار می‌برند. آنان معتقدند که ارتباط میان واژه‌های بالا، در تمایل انسان به الگوگیری از افعال فیزیکی برای افعال ذهنی ریشه دارد» (فیاضی و دیگران، ۱۳۸۷ ش: ۱۶). در این زمینه می‌توان گفت بسیاری از داده‌های مورد بحث این پژوهش نیز در طول استعاره‌هایی قرار می‌گیرد که بنیان آنها، استعاره «بدن-انگاری ذهن» یا «مزه پنداری مفهوم انتزاعی» است. «همواره توجه انسان بر خویشتن موجب گشته تا پدیده‌های گوناگون زندگی در پیوند با وی ارزش‌گذاری شوند» (محمدیان و فرحانی‌زاده، ۱۳۹۷: ۳۳۴). فرد بدن خود را ابزار فهم محیط بمافیها تصور می‌کند و از طریق آن، جهان را تجربه و معنی می‌کند، برای نمونه مزه کردن یا چشیدن در اصل، قرار دادن جزئی از یک ماده خوراکی روی زبان برای تعیین مزه آن است در حالی که در نظام ذهنی، فرد می‌تواند خوشایند یا ناخوشایند بودن معاشرت با کسی را از طریق چشیدن گوشت او بفهمد! و اگر آن را تلخ یابد می‌گوید «فلانی گوشت تلخ است» از آنجاکه خوردن تلخی دشوار و ناراحت‌کننده است، سعی می‌کند ارتباط خود را با او محدود و با او کم صحبتی پیشه کند یا به دیگری می‌گوید «خوش مشرب» است چراکه معاشرت با او را خوشمزه می‌یابد و آن فرد را گوارا تصور می‌نماید! مجموعه تناظرهای این استعاره‌ها به فرد امکان می‌دهد با استفاده از دانشی که درباره‌ی مزه‌ها دارد، درباره‌ی افراد و تجربیات مختلف بیاندهد و زندگی خود را ساماندهی کند! گاهی فرهنگ، نقش برجسته‌تری می‌یابد، مثلاً در عرف طبعی گذشته تصور می‌شد که فرد در آستانه خشم، صفرا یا تلخاب وی شروع به ترشح می‌کند و به همین جهت به فرد مذکور می‌گفتند «خون خودت را تلخ نکن» و این‌گونه خون فرد خشمگین را تلخ تصور می‌کردند. در واقع به لحاظ واقعیت شناختی یا نظام ادراکی، چشیدن منحصر به خوردنی‌ها نیست بلکه در عبارت مذکور، این خون است که تلخ تشخیص داده می‌شود؛ کما اینکه تنها گیرنده مزه، زبان نیست بلکه می‌تواند در دل باشد: «به کام دل رسد یک روز صابر» دل نیز برای تصور رسیدن به آرزو، مزه خوش وصال را می‌چشد و صالی که چشیدنش به دلیل برجستگی جنبه لذت و همزمان محظوریت عرفی-فرهنگی از ابراز آشکار آن، کار عضوی عمیق‌تر و اندرونی‌تر از زبان در دسترس است یعنی دل.

از آنجا که چشیدن یکی از حواس بنیادین بشر است پیش‌بینی می‌شود که عبارت‌های هر دو

زبان، اطلاعات شناختی مشترکی را از مفهوم‌سازی‌های مزه نشان دهند. دلیل اصلی این فرض، ریشه داشتن واضح و مستقیم مزه در بدن است. به این معنا که زبان فیزیولوژیک به یک صورت عمل می‌کند و مزه‌های گوناگون، اثرات تقریباً مشابهی را بر مذاق انسان‌ها از هر فرهنگی که باشند، به وجود می‌آورد. هرچند این بدان معنا نیست که عبارت‌های این دو زبان در رابطه با این حوزه، کاملاً مشابه با یکدیگر باشند و یا اینکه هر عبارتی در یکی از آنها، الزاماً متناظری در زبان مقابل داشته باشد، چراکه گاهی برجسته‌سازی یکی از ویژگی‌های حوزه چشایی و یا وجود بافت‌های محیطی متفاوت سخنگویان این دو زبان باعث مفهوم‌سازی‌های متفاوتی می‌گردد.

پژوهش حاضر سعی دارد ارتباط میان حوزه چشایی و اندیشه را از طریق مطالعه و تدقیق در بازنمایی‌های مزه در زبان‌های فارسی و عربی کشف و تبیین نماید و در همین رابطه در جستجوی پاسخ به پرسش‌های زیر است: الف- زبان‌های فارسی و عربی از حوزه چشایی برای مفهوم‌سازی چه مفاهیمی بهره برده‌اند؟ ب- سازوکار شناختی مزه به چه صورت عمل می‌کند؟ می‌توان گفت مزه نوعی نگرش پدیدارشناسانه و بالطبع ارزیابانه به ماهیت تجارب ما به‌مثابه حوزه مقصد دارد. نگرش پدیدارشناسانه، ماهیت تجارب ما، یعنی ویژگی پدیدار شناختی آن‌ها را تبیین می‌کنند و چگونگی احساس فرد را هنگام تجربه حس موردنظر به تصویر می‌کشد. مثلاً نوع مزه، حال و هوای مقصد را مشخص می‌کند و به تعبیری مزه، مقصد را قضاوت می‌کند برای نمونه، حس تلخی از آن جهت که حس ناخوشایند جسمانی است، به‌طور طبیعی تجربه‌ای منفی ارزیابی می‌شود.

۱-۱. پیشینه پژوهش

پژوهش حاضر از معدود پژوهش‌هایی است که با رویکرد شناختی به بررسی استعاره‌های مزه در زبان فارسی و سپس تطبیق آن با زبان عربی می‌پردازد. در ذیل به دو مقاله در فارسی اشاره می‌گردد که به مزه پرداخته‌اند ولی در راستای اهداف پژوهش حاضر که بررسی چگونگی فهم و ادراک ناشی از حوزه چشایی در میان فارسی‌زبانان و عرب‌زبانان را نشانه می‌گیرد قرار نمی‌گیرند چراکه اولی مزه را از منظر عرفانی برخی شخصیت‌ها و دیگری در اشعار کودکان جستجو می‌کند. درحالی‌که این پژوهش مزه را در عبارت‌های استعاری متداول و رایج سطح جامع و فراگیر زبان سوای از نوع نگرش و رده سنی گویشور، کاوش می‌نماید؛ بنابراین می‌توان گفت گرچه در مورد استعاره مفهومی، پژوهش‌های فراوانی صورت گرفته است ولی برای پژوهش حاضر در نوع خود، سابقه‌ای یافت نشد.

مقاله «تجربه مزه و نامزه؛ تجربه عرفانی آفاقی و آنفسی بهاء ولد و لائوزه» از باقری و خورسندی (۱۴۰۰)، آنها از تجارب عرفانی و متافیزیک بهاء ولد و لائوزه به ترتیب با استعاره‌های «مزه و نامزه» نام برده‌اند. متعالی‌ترین مزه در نزد بهاء، مزه الله است، معرفت و کیفیتی که بر اساس آن می‌توان صور مشهود در تجارب متعالی را رد یا تأیید کرد. وی معتقد است که تجربه

مزه، قلمرو تجارب حسی را شامل می‌شود و نهایت سیر اعتلای آن در قلمرو تجارب عرفانی است. برخلاف بهاء و لد که قلمرو تمام تجارب حسی و جهان فرا پدیداری را قلمرو تجربه خاص مزه می‌داند در نظر لائوزه، هم قلمرو تجربه حسی و هم قلمرو تجارب فرا پدیداری، فارغ از تجربه مزه است. در دیدگاه لائوزه برای تجربه عرفانی باید فارغ از پنج مزه بود که استعاره‌ای است برای رها کردن تن. همچنین مقاله «استعاره مفهومی مزه‌ها در اشعار کودکان» از صلاحی و نبی‌زاده (۱۳۹۹)، در این پژوهش، استعاره‌های مفهومی با مبدأ «مزه‌ها» در سی مجموعه اشعار کودکان بررسی شده‌اند. نتایج پژوهش نشان داد که حدود ۶۸ استعاره مفهومی در آثار موردنظر بکار رفته که مبدأ آنها از مدرکات حوزه چشایی‌اند. از میان مزه‌های گوناگون، مزه‌های شیرین (۴۸ مورد) و تلخ (۲۰ مورد) برای القای مفاهیم مطلوب و نامطلوب انتخاب شده‌اند.

۱-۲. مبانی نظری

بررسی شناختی مزه یعنی اینکه ذهن و نظام اندیشگانی درباره مزه به ما چه می‌گوید. پاسخ به این پرسش مطابق با رویکرد شناختی از طریق بررسی بازنمایی‌های مزه در زبان، رفتار، هنر و ... است که ما در این پژوهش زبان را عرصه کاوش خود قرار داده‌ایم. اینکه مغز درباره مزه به ما چه می‌گوید با آنچه دانشمندان علوم تجربی با بررسی مغز و عملکرد و زوایای بررسی یک موضوع از طریق رویکرد علمی به ما نشان می‌دهند مقدری متفاوت است چراکه دانش شناختی به دانش عرفی و در بخش زیادی به دانش ناخودآگاه انسان از مزه نیز رجوع می‌کند که می‌تواند سختی با یافته‌های علوم آزمایشگاهی نداشته باشد؛ مثلاً اینکه شیرینی موجب گرمی گردد و ترشی موجب سردی، چندان مورد تأیید علم آزمایشگاهی نیست و یا اینکه گوشت فرد ناخوشایند، تلخ تصور می‌گردد چندان به دانش آگاهانه و اختیاری انسان ارتباطی ندارد، بلکه عمده این فرایند ناآگاهانه رخ می‌دهد.

دلیل درک مفاهیم متعدد انتزاعی با طعم‌های مختلف را می‌توان در به‌کارگیری حوزه عینی‌تر طعم و مزه برای درک حوزه‌های پیچیده‌تر انتزاعی جست‌وجو کرد؛ چراکه «مزه» امکان درک و بیان آنها را ساده‌تر و میسر می‌سازد.

«در این جهان که انسان‌ها، حیوانات و گیاهان ساکنان آن هستند، مردم در خانه‌هایشان زندگی می‌کنند، پیکری دارند، غذا می‌خورند، بیمار می‌شوند و سپس خوب می‌شوند؛ حرکت می‌کنند و به مسافرت می‌روند؛ در محیط مادی پیرامونشان، انواع و اقسام اشیاء و اجسام وجود دارد که آنها هم دارای انواع و اقسام ویژگی‌ها هستند؛ این محیط مادی بر افراد تأثیر می‌گذارد؛ انسان‌ها ابزار می‌سازند، کار می‌کنند و در مبادلات و معاملات با افراد دیگر شرکت می‌کنند. این، جهانی است به غایت ساده شده، اما دقیقاً همین سادگی این جهان است که به ما امکان می‌دهد از بخش‌هایی از آن برای خلق مفاهیم انتزاعی پیچیده‌تری استفاده کنیم» (کوچش، ۱۳۹۸: ۴۲).

مزه نیز یکی از ساده‌ترین تجربیات بشر است که کارکردهای متعددی دارد و علاوه بر کارکرد

اولیه خود به عنوان ابزار چشایی و ماهیت بخشیدن به طعم‌های مختلف و تمایز خوشایند بودن برخی و ناخوشایند بودن برخی دیگر، نقش تعیین‌کننده‌ای در عرصه زبان و اندیشه ایفا می‌کند. از آنجاکه عمده توانایی‌های پایه بشر، نوعی کارکرد بقایی نیز دارند می‌توان گفت که مزه نیز چنین است مثلاً تلخی در اصل می‌تواند معرف سمی بودن برخی خوراکی‌ها و اعلام هشدار برای مغز بشمار می‌آید و خوردنی‌های شیرین عمدتاً بی‌خطر و سازگار با سلامتی انسان و در راستای بقای اویند. بازتابی از چنین کارکردی نیز در حوزه انتزاعی قابل مشاهده است یعنی تلخی برای اتفاقات بد و خطر و حذر آفرین تصور می‌گردد و شیرینی برخلاف آن.

در واقع، استعاره بودن سازوکار اندیشه، نه تنها امکان فهم معانی انتزاعی و دشوار را از طریق جهان ساده‌شده انسانی میسر می‌کند بلکه امکان تعبیر از فهم به دست آمده را نیز فراهم می‌سازد. اورتونی (۱۹۷۵) معتقد است «زبان استعاره می‌تواند به شخص اجازه دهد عباراتی را بیان کند که بیان آن اگر محدود به کاربرد کلمه به کلمه زبان باشد، کاری دشوار یا غیرممکن شود. به علاوه، زبان استعاره می‌تواند وسیله ارتباطی فشرده‌ای باشد. (یعنی) برخلاف بیشتر شکل‌های زبانی، زبان استعاره می‌تواند این امکان را به ما بدهد تا اطلاعات زیادی را به صورت مختصر و بدون نیاز به جدا کردن گزاره‌ها در بازنمودهای واژگانی مرتبط با آنها، منتقل کنیم. سرانجام، این زبان می‌تواند درک و حصول جسمی شده روشنی از تجربه‌های خارق‌العاده فراهم آورد» (الشریف، ۲۰۰۷: ۱۰-۱۱). برای نمونه، بجای بیان چندین جمله و تعداد زیادی واژه برای رساندن منظور موردنظر، نظیر آنکه فالانی خوشایند نیست، تحملش سخت است، نمی‌توان با او احساس نزدیکی کرد و... با تعابیری استعاره نظیر «گوشت‌تلخ» تمامی توضیحات پیش گفته را می‌توان افاده کرد. گیبس نیز این مطلب را این‌گونه افاده می‌نماید که استعاره «بجای واحدهای گسسته، می‌تواند تصویری غنی‌تر و دقیق‌تر از تجربه ذهنی ما از آنچه می‌توان با زبان واژه‌ها بیان شود، ترسیم کند» (گیبس، ۱۹۹۴: ۱۲۴).

۱-۳. داده‌های پژوهش

روش تحقیق در پژوهش حاضر، توصیفی-تحلیلی و روش تحلیل مطابق با رویکرد شناختی است. داده‌ها، عمدتاً عبارت‌های متداول و رایجی هستند که فارسی‌زبانان و عرب‌زبانان به صورت روزمره با آنها زندگی می‌کنند و سخن می‌گویند. در همین راستا، منتخبی از عبارت‌های استعاره‌ای مربوط به مزه از صورت‌های گفتاری و نوشتاری زبان‌های نامبرده و از منابع مختلف گردآوری شده‌اند. منابع داده‌های پژوهش حاضر، عمدتاً عبارت‌اند از: فرهنگ فارسی عامیانه، امثال و حکم دهخدا، فرهنگ امثال و تعابیر عربی-فارسی، المنجد فی اللغة العربیة المعاصرة و رسانه‌های مکتوب و شفاهی. طریقه تشخیص استعاره‌های «مزه» مطابق با شیوه پراگل جاز است. شیوه‌ای با نام

شیوه تشخیص استعاره (MIP)^۱ که به صورت زیر کار می‌کند:
 «۱- تمام متن - کلام را بخوانید تا به درکی کلی از معنای آن برسید.
 ۲- واحدهای واژگانی متن را مشخص کنید.

۳- الف) در مورد هر واحد واژگانی درون متن، معنای بافتی آن را پیدا کنید.

ب) در مورد هر واحد واژگانی مشخص کنید که آیا در حال حاضر، معنای پایه‌ای تری در سایر بافت‌ها نسبت به بافتی که در آن به کار رفته دارد یا نه. گفتنی است معنای پایه، ضرورتاً معنای رایج‌تر آن واژه نیستند و عبارت است از:
 معنای عینی‌تر (هر آنچه را که می‌توان به سادگی تصور کرد، دید، شنید، لمس کرد، بویید و چشید)

معنای مرتبط با حرکات فیزیکی

معنای واضح‌تر (واضح در مقابل مبهم)

معنای قدیمی‌تر (به لحاظ زمانی)

ج) اگر معنای رایج و امروزی واحد واژگانی در سایر بافت‌ها نسبت به بافت موجود، پایه‌ای‌تر است، ببینید آیا معنای بافتی با معنای پایه در تقابل است و آیا در مقایسه با آن، قابل درک هست یا خیر.

۱. اگر این چنین است، پس واحد واژگانی مذکور استعاری است» (پراگل جاز، ۲۰۰۷: ۳). برای بررسی کارکرد شیوه مذکور، مثالی را در نظر می‌گیریم. فرض کنید جمله «ترشروی نکن»، بخشی از یک گفتمان وسیع‌تری است که درباره وضعیت شخص خاصی است. می‌دانیم که واحدهای واژگانی جمله کدام‌ها هستند: «ترش» صفت است و «رو» موصوف و «ترشروی» ترکیب وصفی. «نکن» فعل است و فاعلش «تو». در بررسی ماهیت معنای بافتی این واحدهای واژگانی درمی‌یابیم که مخاطب باید شخصی باشد که قبلاً در متن به آن اشاره شده است؛ ترکیب وصفی «ترشروی» حالتی است که مخاطب دارد. این‌ها، معنای بافتی واحدهای واژگانی هستند. حال می‌بینیم که برخی واژه‌ها، معنای پایه‌ای تری نسبت به معنای بافتی خود دارند: یعنی «ترش» مزه نیست، بلکه حالتی ناخوشایند است و «رو» نیز چهره است که هنگام بیان وضعیت فردی چه خوشحال باشد یا نباشد، گاهی بجای اشاره به کلیت فرد، به چهره که بیشترین ابراز را دارد، اشاره می‌شود. حال «ترش» ی که مزه است عینی‌تر از «ترش» ی است که انتزاعی است و معنای

1. metaphor identification procedure (MIP)

2. contextual meaning

3. basic meaning

«ترش مزه‌گی» پایه‌ای‌تر از معنای بافتی آن یعنی «ناخرسندی» است. در اینجا می‌توانیم بگوییم که این کلمه در گفتمان مفروض ما، کاربردی استعاری دارند.

۱-۴. تحلیل داده‌ها

در بخشی از تعابیر، مزه ابزار شناخت و فهم برخی از مفاهیم ناشناخته (حقیقی-ادعائی) تصور می‌گردد و در بخشی دیگر، تجربه چشیدن و ذائقه انسانی برای لذت‌بخش و مطبوع یا بدمزه و نامطبوع و حتی دردناک بودن مفاهیم مقصد شناخته‌شده عموماً احساسی بکار می‌رود. در زیر نقش حسّ چشایی برای شناسایی مفاهیم انتقال‌یافته به حوزه‌های مقصد «فهم» و «برخی احساسات» بررسی می‌گردد و چشیدن، مطلق مزه، شیرین، تلخ، ترش، شور، تند یا به عربی الذوق، حلو، مرّ، حامض، مالح، حادّ بررسی می‌گردد.

فهم، مزه است

فهم و درک در نگاهی دقیق و کاوش‌گرانه به زبان از طریق قابلیت‌های ساده بشر حاصل می‌گردد. از منظر زبانی، طرق متعددی برای فهم یا تصور و بیان آن وجود دارد نظیر «یافتن!» که در آن فهم، شیئی گمشده است یا «به نظر من این‌گونه است» یعنی چشم من موضوع را این‌گونه می‌بیند و می‌فهمد که فهم در این تعبیر از طریق دیدن چشم حاصل می‌گردد هرچند دیدن متعارف رخ نداده و این ذهن است که انتزاع را می‌بیند! یا «مزه دهندش رو چشیدم» در اینجا مزه، مفهوم آزمودن چیزی به قصد شناخت و تشخیص آن را دربردارد. چشیدن در واقع حسی برای آزمودن، تشخیص و تمییز است که با خوردن یکی نیست بلکه مرحله پیش از آن است:

«تو که یک‌دفعه مزه زندان را چشیده‌ای»

«حرف دهن رو باید اول مزه مزه کرد بعد زد»

«حالا مزه زندگی را می‌فهمم»

چشیدن یعنی به زبان خود یک تجربه محیطی یا انتزاعی را مزه کردن و به تن خود آن را حس کردن جهت تصور مفهوم تجربه و آزمودن و فهم آن. چشیدن در معنای استعاری، توانایی درک و ارزیابی و تشخیص خوب از بد نیز هست «ذائقه خوبی داری»، «او بی‌ذوق و سلیقه است».

معادل حس چشایی و مزه کردن در عربی «ذوق» است. ذوق در عربی هم به معنی میل و اشتها کاربرد دارد «لاذوق له فی الحلویا» و هم به معنای توانایی ارزیابی و تشخیص انتخاب خوب از بد و حس بدیهی زیبایی‌شناسی «ذوق فی اللباس»، «بحسب ذوق فلان»، «ذوق سلیم»، «هو حسن الذوق فی الشعر»، «یفتقر إلى الذوق»، «کان عنده ذوق»؛ به معنی ذائقه عمومی نیز است «لوحة فنیة بحسب ذوق العصر». ذوق به همین شکل یا در ساختارهای دیگر نظیر «ذائقه» در فارسی نیز بکار می‌رود «با ذائقه من جور نیست» که در آن سلیقه و

خوشایندی‌ها با حس چشایی فهم و بیان شده است و در عباراتی نظیر «تو ذوقش خورد، ذوق کردم، ذوق و شوق» ذوق به معنای حال خوش و لذت است.

۲. احساس مزه است

یکی از حوزه‌های مقصدی که با حوزه چشایی درک و بیان می‌شود مربوط به «احساسات» است. احساس از منظر شناختی، یک ساختار مفهومی انتزاعی است که نسبت به یک عامل عمدتاً انتزاعی به وجود می‌آید نظیر احساس خشمی که در مواجهه با برداشتی تحقیرآمیز ایجاد می‌گردد. حس عمدتاً مربوط به حواسی است که از طریق جسم درک می‌شود. درکی مستقیم، بدیهی و بی‌واسطه نظیر حواس پنج‌گانه و حس گشنگی و تشنگی و درد و نوازش... در واقع تماس حسی با خار، تجربه درد و تماس لمسی با گل، لذت را به همراه دارد ولی درد و لذت فیزیکی با احساس غم و شادی یکی نیست.

احساس غالباً با عبارات متعدد شناختی از جمله استعاری بیان و تصور می‌گردد، در رابطه با موضوع پژوهش حاضر، وقتی مزه برای بیان و درک احساس بکار می‌رود با «استعاره» مواجهیم -نه با مجاز شناختی یا صورت حقیقی و تحت‌اللفظی زبان- چراکه با شناسایی یک حوزه مفهومی [در اینجا احساس] با حوزه مفهومی دیگری [مزه] روبرو هستیم که یک عنصر

[احساس] شبیه عنصری دیگری [مزه] می‌شود و نوعی «رابطه‌ی انگاری» برقرار است (کوچش، ۱۳۹۸: ۲۵۱). مثلاً وقتی می‌گوییم «این خبر کاممون رو تلخ کرد» از آن جهت است که سخن ناراحت‌کننده را به صورت مزه‌ای تلخ تصور و بیان می‌کنیم و به زبان خود زبان، خبر را می‌چشیم. کوتاه‌سخن آنکه، آنچه به طعم، ماهیت می‌بخشد زبان فیزیولوژیک است و آنچه به برخی مفاهیم متعدد ماهیت وجودی و کیفی می‌دهد کارکرد چشایی آن است؛ بنابراین مطابق با رویکرد شناختی، همین زبانی که با آن غذاها را می‌چشیم دست به مفهوم‌سازی می‌زند و ابزار درک تجربه‌های مجهول انتزاعی و احساسات مختلف می‌گردد.

الف- عشق مزه است

در اینجا با تعابیری مواجهیم که در آنها عشق با مزه، فهم و بیان می‌گردد «شوق دیدار تو بس شیرین است» در اینجا احساس شوق به دیدار معشوق به مثابه ماده‌ای دارای مزه یا خوراکی شیرین تصور و بیان شده است؛ همچنین بارها شنیده‌ایم که برای ابراز دوست داشتن و نوازش و مهرورزیدن به کودک گفته می‌شود «عسل مامان، قند و نبات، شیرین، بخورمت و...» یا اینکه زنی را به تلاقی محبوبیت، شیرین می‌نامند یعنی خوش طعم و خوردنی. «شیرین نام است» که ماهیت استعاری دارد و از مزه گرفته شده است، یعنی «معشوق شیرین است» و برگرفته از محبوبیت مزه شیرین است. جوان ناکام نیز به جوانی اطلاق می‌گردد که ازدواج نکرده از دنیا

می‌رود و غالباً برای مرد بکار می‌رود و برگرفته از این معناست که مردی که مزه شیرین ازدواج و وصال را نچشیده باشد و به این آروز، نرسیده باشد ناکام و شیرینی نخورده و به کام دل نرسیده است. در موارد اخیر می‌بینیم که مزه شیرین، بار فرهنگی زنانه نیز دارد بدین معنا که «زن شیرین است» و در این میان هم احساسی که به محبوب هست شیرین است هم محبوب شیرین است و هم مزه شیرین محبوب است. در عربی نیز گاهی با تعابیری مواجهیم که در آن عشق، گوارا تصور می‌گردد «الحب العذب». گوارایی می‌تواند بجهت حلاوت عشق باشد. همچنین محبوب یا معشوق «یا حلوتی» خطاب می‌شود و زیبایی او با «حلاوتش» تصور و بیان می‌گردد. در عامیانه نیز «الحب الحلو» و «بنت حلوة» به ترتیب بر عشق و دختر زیبا اطلاق می‌گردد.

ب- خوشی و خوشایندی مزه است

خوشی و خوش بودن، طیفی از احساسات ملایم تا شدید را شامل می‌شود و لذت بردن از چیزی تا احساس سعادت در زندگی را در برمی‌گیرد. یکی از مفاهیم مقصد مهمی که از طریق مزه، ملموس و معنادار می‌گردد، مفهوم لذت است همانطور که برای بیان لذت بخش و خوشایند نبودن حالتی از تعبیر «مزه نداشتن آن» استفاده می‌شود «تنها بودم و سینمای تنها مزه ندارد» یا «فلانی چقدر بی مزه است» یعنی مصاحبتش آدمی را خشنود نمی‌کند یا از نظر بی‌پرده زبان، فلانی خوشمزه نیست و نمی‌شود او را خورد! شایان ذکر است در بخشی از تعابیر، تصور و بیان لذت با مزه از طریق مجاز انجام می‌گیرد نظیر بیان واکنش فیزیولوژیک بجای خود لذت و سرمستی از مزه نظیر زمانی که خوشمزگی یا طلب طعمی خاص آن قدر شدت می‌گیرد که می‌تواند کنترل فرد را تحت شعاع قرار دهد «این قدر غذاهایش مزه دارد که آدم انگشتش را باهاشان می‌خورد»، «آب دهنش راه افتاد».

در عبارات استعاری دال بر «لذت مزه است»، گاهی لذت با «مطلق مزه» تصور و بیان می‌گردد «مزه داد، مزه دلچسپی داشت، چقدر بامزه است، بالأخره طعم خوشی را چشید». دقت در عبارات دربردارنده مزه، جزئیات مختلفی را نشان می‌دهد مثلاً اینکه عامل مزه منحصر به خوراکی‌ها نیست بلکه شنیدن نیز ایجاد مزه و شیرینی می‌کند «با این خبر کاممون شیرین شد»؛ بعضاً برای یادآوری شدت و دوام یک تجربه لذت بخش، مزه نه بر روی زبان بلکه زیر دندان حس می‌شود «مزه‌ش زیر دندونم مونده»؛ گاهی مزه، علامت تجاری گشته و روی آگهی‌نماها می‌رود «چیپس مزمز» یا «دل‌مزه»؛ همچنین مزه گاهی اثر تقریباً مشابه خود را بر مذاق افراد یک جامعه از دست داده و نسبی و سلیقه‌ای می‌گردد و به مذاق هرکسی، مزه‌ای خوش می‌آید «علف باید به دهن بزی مزه بده یا شیرین بیاد»؛ گاهی طعم فراتر از طعم مصادیق متعارف دنیا می‌گردد «مزه‌ش بهشتیه یا یخ در بهشت»؛ گاهی مزه مشخصاً نمکین است «بانمکه»^(۱) و برای زیبایی نیز بکار می‌رود و زیبایی با «مزه نمک» تصور می‌گردد «چهره ملیحی دارد» یا خوش-سخنی با نمک بیان می‌شود «این قدر نمک یا مزه نریز».

شایان ذکر است در زبان فارسی بیشترین مصداق لذت از میان مزه‌ها با «شیرین» تصور و بیان شده است که این می‌تواند به ذائقه شیرین‌پسند فارسی‌زبانان برگردد و اما در عبارات دربردارنده «لذت شیرین است»، گاهی سخن مزه می‌گردد «سعدی شیرین‌سخن»، گاهی صدا و لحن ادای کلام شیرین است «این بچه خیلی شیرین‌زبان است» یا «لهجه شیرین شیرازی»؛ گاهی رفتار شیرین می‌شود «شیرین‌کاری بچه‌ها»؛ بعضاً زمان شیرین می‌گردد «لحظات شیرین زندگی، ماه عسل، دوران شیرین مدرسه»؛ گاهی «بچه شیرینی زندگی»، گاهی ترشی شیرین می‌گردد «گر صبر کنی زغوره حلوا سازی»؛ کسب مال رایگان یا آسان و بدون تحمل درد و رنج هم شیرین است «شیرینی بده»، «یه سود کلان شیرین میاد تو دستت»؛ گاهی عقل ناتمام شیرین است «عقلش شیرین میزنه» که می‌تواند بدین معنا باشد که به خرد ناقص تنه میزنی و نزدیک هستی.

شادی نیز شیرین است «شیرین‌کام باشی»؛ کما اینکه شیرین، یادآور مناسبات خوش است چون در ذائقه انسانی، لذت‌بخش و با اوقات خوش ولذتبخش تناسب دارد و در شادی، شیرینی تقاضا و میل می‌شود برعکس در اوقات ناخوش و مناسبات غم‌انگیز، کام فرد به لحاظ شناختی تلخ است ولی تلخی استفاده و خورده نمی‌شود. البته هر شیرینی، شادی نیست در این میان شناخت فرهنگ‌ها اهمیت بیشتری پیدا می‌کند مثلاً به فرد فارسی‌زبان گفته می‌شود «انشالله شیرینیت را بخوریم» یعنی در عروسیت شرکت کنیم ولی نمی‌گویند «حلوایت را بخوریم». این قبیل جزئیات فرهنگی را فرهنگ سخنگویان هر زبانی تعیین می‌کند و از فرهنگی به فرهنگ دیگر فرق می‌کند که مطالعات فرهنگ-شناختی و بینافرهنگی می‌تواند در شناخت فرهنگ‌ها از یکدیگر، نقش تعیین‌کننده‌ای یابد.

در مقاصد مفهوم‌سازی شده با «شیرین»، جنبه‌های مثبت و خوشایند آنها برجستگی یافته است. نکته قابل تأمل آنکه، در عبارات مذکور دیدیم که مزه شیرین، لذت‌بخش است ولی چرا بجای شیرین، خود لذت‌بخش گفته نمی‌شود مثلاً بجای گفتن «این بچه شیرین‌زبان است» همان لذت‌بخش گفته شود. این می‌تواند به خاطر خصوصیات مزه شیرین و ویژگی مصادیقی که شیرین، صفت آنهاست (نظیر عسل، شیرینی، قند و نبات و ...) همچنین کیفیت و حس و حالی که هنگام چشیدن آنها تجربه می‌گردد و پیام‌هایی که ناخودآگاه به مغز مخابره می‌شود و ... باشد. همه این عوامل باعث می‌شود که برای برخی مفاهیم، حوزه چشایی یا مزه‌ای مشخص برانگیخته گردد؛ و اما در عربی در عبارات استعاری دال بر «لذت مزه است»، گاهی لذت با مطلق مزه یعنی «ذوق» بیان می‌گردد «تذوق جمالاً/ الموسیقی/ عملاً فنیاً» که مفهوم مزه مزه کردن و تدریج را نیز دربر دارد. همچنین آنچه مطابق ذائقه فرد باشد باب میل و اراده او تصور می‌گردد؛ هذا یتفق مع الإرادة والدُّوق والمزاج؛ لا یمجُّه الدُّوق ولا ینفّر منه. در عبارت اخیر حس چشایی، موجودی زنده که دارای قوه ادراک و تمییز است نیز است. گاهی طعم کسی یا چیزی که فرد از آن لذت

می‌برد «نمکین» است که می‌تواند کودک باشد «طفلٌ ملیحٌ» یا چهره «ملاحهٌ وجه» یا کلام «کان یُکثر من المَلح»، «مِلحٌ حدیثٌ»، «استمِلح صوتاً». بانمک بودن، مصداق را خوشمزه و خوردنی و بتعبیری خوراکی دلپذیر برای چشم و گوش (روان) می‌سازد؛ بنابراین نمک، خوب ارزیابی می‌شود ولی سازوکار شناختی برای آن، حد و اندازه تصور می‌کند که فراتر از آن، شور و ناخوشایند و غیرقابل خوردن و تحمل می‌شود و کمتر از آن بی‌نمک: لیست فی وجهها الملاحه. مزه‌ها می‌توانند علاوه بر بُعد فیزیکی، بُعد فرهنگی- اجتماعی نیز داشته باشند. برای نمونه، نمک در «دستم نمک ندارد، نمک گیر شدم» دال بر همسفره شدن و اطعام و دین است؛ هم سفره شدن اهمیت خاصی در فرهنگ فارسی و عربی دارد «صالحه و ماله» حرمت و آشنایی نیز با آن تصور می‌گردد «بینهما مِلح»؛ بی‌عهد و وفاء و قدرشناس نیز کسی است که نمک نگه ندارد و هرآن آن را بریزد «مِلحُه علی ذیلَه»، «مِلحُه علی رکتیه». کما اینکه نیکان و خواص، نمک زمین‌اند «مِلحُ الأرض». «این همان چیزی است که کوچش آن را برجسته می‌سازد؛ مثلاً کبوتر بر اساس بُعد فیزیکی یک پرند مثل همه پرنده‌های دیگر است، اما در بُعد فرهنگی، پیام‌آور صلح است. ما از فرایندهای شناختی برای معنا بخشیدن به تجربه خود استفاده می‌کنیم. جهان را مقوله‌بندی می‌کنیم، دانش خود را در چارچوب‌ها سازمان می‌دهیم، از تجربه بدنی خود طرح‌واره می‌سازیم و طرح‌واره‌ها را در آنچه تجربه می‌کنیم بکار می‌بریم، تجربه خود را به شکل و زمینه تقسیم می‌کنیم، فضاهای ذهنی و نگاهت‌های بیشتری میان آنها در فرایند برخط فهم تشکیل می‌دهیم و توانایی یکپارچه‌سازی ماهرانه و خلاق مواد مفهومی از فضاهای ذهنی خود را داریم. ما بخش مهمی از اینها را آگاهانه انجام نمی‌دهیم؛ نظام شناختی ما بیشتر اوقات ناآگاهانه عمل می‌کند. این فرایندهای شناختی هستند که در فعالیت معنی‌سازی ناآگاه ما مشارکت دارند» (روزنامه اطلاعات، ۱۳۹۷: ۲۷۰۵۷، به نقل از مترجم آثار کوچش).

علاوه بر مطلق ذوق و نمکین بودن، برخی خوشایندی‌ها و خواستنی‌ها در عربی با شیرین، بیان می‌گردد «اختر مایحلو لک»، «معسول الکلام» و گاهی پاسخی مثبت و یک کلمه‌ای برای تأیید امور خوشایند و موردپسند است «حلو»، نظیر خوش است در فارسی که ممکن است از خوشمزه برگرفته باشد. گاهی مفهوم یاد و خاطره، شیرین است «ذکری حُلوی» و گاهی خواب «یحلو النوم بعد تعب النهار» یا اقامت در جایی «تَحَلو الإقامه هنا» یا سرودی «حلا له هذا الغناء» یا کلامی و هم‌سخن شدن با کسی «یحلو لی أن أتحدّثَ إلیکم»، «حلو الحدیث»، «کلام مُحَلّی»، «شَهیُّ الأحادیث حُلُو السَمَر»، «یُعطیک من طَرف اللِّسان حلاوة» یا دیداری «حلا فی عینی أن أراکم متحدّین» یا شکلی و طرحی «حلاوة الأشکال» یا انسانی «رجلٌ حلوٌ» یا هر آنچه باب میل است و خوشحال می‌کند، شیرین است «حسبما یحلو له»، «عاش کما یحلو له»، یا دنیا و مافیها «حلت دنیا فی عینیه» یا روزگار «ماأحلی الدهرُ وماأمرٌ» یا خوشی‌ها «ذاق حلو الحیاة و مرّها» یا نتیجه صبر و تلخی «عواقب الصبر أحلی من العسل» یا فریب و زرگری

«حَلَىٰ لَهُ الْعَلْقَم» یا رشوه و مزدگانی «حُلوان لِمُؤَظَّف / لخبیر / لدلال». گاهی شیرین بر بیمزگی و به‌طور خاص بر بی‌نمکی اطلاق می‌شود «آب‌های شیرین» «ماءُ البینایع حلو»، «تحلیه المیاه»، «حَسَاء حُلُو». در عربی، طعم ترش نیز مایه لذت و خوشنودی است: «أحمض قصه»^(۳)؛ قصه را ترش [طنزآمیز] کرد و اینکه ترش کردن کلام به مذاق آدمی خوش می‌آید «أجاب یاحماض»: با ترشی [شوخی] پاسخ داد، «إنه عذبُ الألفاظ لطیفُ الإحماض»: او نیکو سخن و نیکوترش [طنزپرداز] است؛ بنابراین در عربی، لذت‌بخش: شیرین و ترش و بانمک است ولی در فارسی عموماً ترشی خوشایند و لذت‌بخش نیست بلکه نشانگر وضعیت و حالت ناخوشایند است «گر صبر کنی ز غوره حلوا سازی»، «ترش‌روی کن»، «ترش نکن».

ج- ناخوشی و ناخوشایندی مزه است

یکی از مفاهیم مقصد مهمی که از طریق مزه، ملموس و معنادار می‌گردد، مفهوم ناراحتی است. ناراحتی و ناخوشایندی نیز طیفی از احساسات ملایم تا شدید را در برمی‌گیرد و ناخشنودی از چیزی تا احساس بدبختی در زندگی را شامل می‌گردد.

در عبارات استعاری دال بر «ناراحتی و ناخشنودی مزه است»، گاهی ناراحتی با «مطلق مزه» تصور و بیان می‌گردد «جک بی‌مزه، مزه نداد، مزه دل‌رو زد، چقدر بی‌مزه است»؛ در بسیاری موارد، ناراحتی با «تلخی» تصور و بیان می‌گردد «با این خبر کاممون تلخ شد»؛ شنیدن حرف حق نیز تلخ است «حرف حق تلخ است»؛ گاهی طعم متعارف غذا تبدیل گشته و تلخ می‌گردد «زهرم شد»^(۴)؛ فاصله نیز تلخ است «مزه تلخ جدایی»؛ شکست هم همین‌طور «طعم تلخ شکست»؛ گاهی بخشی از مسیر تلخ تصور می‌گردد «پایان تلخ زندگی او بود»؛ گاهی تلخ شیرین است «زهر از قیل تو نوشدارو»؛ گاهی تلخی و شیرینی دو مزه مترتب بر یکدیگرند «صبر تلخ آمد ولیکن عاقبت / میوه شیرین دهد پر منفعت»؛ زمان نیز تلخ می‌شود «اوقاتش را تلخ کرد، بگذرد این روزگار تلخ‌تر از زهر، لحظات تلخ زندگی»؛ گاهی تلخی، اگر فروداده شود شیرین است! «به تلخی چو زهر است خشم از گزند/ ولیکن چو خوردیش نوش است و قند». در ساختار شناختی خوشی و ناخوشی اگر موضوعی برای فرد مطلوب و خوشایند باشد این‌گونه انگاشته می‌شود که خوراک یا نوشیدنی‌ای است که به‌راحتی از گلو پایین بروند نظیر آنچه هنگام تناول کردن به فرد گفته می‌شود «گوارا باشد یا هنیئا مریئا» ولی موضوعات ناراحت‌کننده این‌گونه نیستند بلکه «ناگوارند» و حلق فرد را بند می‌آورند «با شنیدن این خبر تلخ، چیزی از گلو پایین نمی‌رود، گلویم بند آمده» یا در عربی «شجانی، غصنی، بلع إهانة».

مزه غم تلخ است و مزه خوشی، شیرین و ذهن اگر درجات بالایی از غم را تجربه کند حتی مزه شیرین شیرینی نیز در ذهن او طعم می‌بازد و مایه لذت و خوشایندی او نمی‌گردد و واقعیت بیرونی مزه روی زبان هرچه باشد به‌صورت ناگوار و تلخ برای فرد غمگین تصور و بیان می‌گردد. این صرفاً یک تصور خیالی نیست بلکه می‌تواند بجهت شدت غم و ساختار شناختی فرد غمگین

باشد. پس علاوه بر مزه مطابق با واقعیت بیرونی، واقعیت شناختی مزه نیز وجود دارد. تعابیر متعدد استعاری نظیر «تلخ کامی» می‌تواند به این اشاره داشته باشد که «واقعیت بیرونی لزوماً برای ذهن و زبان همان‌گونه که هست به نظر نمی‌آید بلکه علاوه بر واقعیت بیرونی، واقعیت شناختی نیز خود یک واقعیت است، واقعیتی که از غریبال استعاری ذهن درمی‌آید (محمدی، ۱۴۰۰: ۷۶).

گاهی ناراحتی و وضعیت بد، ترش است «گر صبر کنی ز غوره حلوا سازی» و گاهی تند «حرف‌هاش تنده و آزاردهنده‌س» و گاهی شور «شوربختانه». شور، بد و بدیم و شوم ارزیابی می‌گردد «چشمش شور است» یا اینکه «دلش شور می‌زند» یعنی دلش از وضعیت بدی خبر می‌دهد یا چیزی ترس از پیشامدی غم‌انگیز را در دلش برمی‌انگیزاند. به‌طور کلی شوری بجهت غیرقابل تحمل بودن طعم آن «شورش را درآورده» یا مفهوم افراط و شدت و خروج از اعتدال «نه به این شوری شور نه به این بی‌نمکی» و یا بجهت برانگیزاندن مفهوم بی‌حاصلی نظیر آنچه در «شوره-زار» می‌بینیم، منفی ارزیابی می‌گردد.

در عربی و در عبارات استعاری دال بر «ناراحتی مزه است»، گاهی ناراحتی با «مزه» تصور و بیان می‌گردد «أذاقه العذاب»، «ذاق منه الدُّل»، «ما ذاقَ طعمَ الرَّاحَةِ»، در برخی عبارات، جزئیات بیشتری مطرح می‌شود و «چشیدن» با توجه به مفهوم قَلت مقدار موجود در آن، ماهیت آنچه چشیده می‌شود را برجسته‌سازی می‌کند «جرعه العذاب» یعنی عذاب را جرعه‌جرعه یا ذره ذره به او چشانید از آن جهت که فرد را آهسته و پیوسته زجر دهد یا «تَجَرَّعَ كَأْسَ الهزيمة» یعنی جام شکست و تجربه‌ای سخت و طاقت‌فرسا را تا انتها تحمل کرد. شایان ذکر است که گرچه در عبارات مذکور، واژه‌ای دال بر تلخی نیامده ولی ناگفته می‌دانیم که مزه آنها تلخ است!

در موارد متعدد و پربسامدی در زبان عربی، ناخوشی صراحتاً با تلخی فهم و بیان می‌گردد. در ساختار مفهومی تلخ‌انگاری غم، گاهی شدت ناگواری با دو تلخی یا تلخی مرکب تصور می‌گردد «أذاقه الأَمْرَيْنِ» که «أمرین» بر فقر و پیری یا پیری و بیماری دلالت دارد؛ گاهی شدت غم با جامی پر از تلخی به تصویر کشیده می‌شود «كأس المرّة»، گاهی این حلق است که تلخ می‌شود «أسفت أسفاً تَرَكَ فِي حَلْقِي مَرَارَةً وَفِي نَفْسِي عَذَابًا»، گاهی گریه تلخ است «بکت بکاء مرا»، شیوه حرف زدن نیز ممکن است تلخ باشد «تكلّم بمرارة»، گرفتاری نیز تلخ است «صبروا علی مُرّ الخُطوب»، همچنین یک شوخی آزاردهنده «مُزاح مُرّ»، شکست و ناکامی هم همین‌طور «مَرَارَةٌ الخيبة». در برخی تعابیر، ماهیت ماده تلخ مشخص است و گیاه علقم یا هندوانه ابوجهل است «ذاق العلقم منه»؛ در رابطه با صبر نیز رایج است که برگرفته از درخت صبر است.

د. خشم مزه است

چنانکه پیشتر گذشت، درک خوشایندی یا ناخوشایندی فرد از کسی به لحاظ زبان-شناختی از طریق مزه کردن او حاصل می‌گردد. مزه کردن سخنش، گوشتش، چشم، خون، روی یا چهره،

کلیت او، خلق و خویش و فهمیدن میزان تلخی، شیرینی، نمک یا تندیش و اکنون:

[خشم تلخ است]

در عبارات استعاری دال بر «خشم مزه است»، گاهی خشم با «تلخی» تصور و بیان می‌گردد. نگاهی به عبارات دربردارنده این استعاره نشان می‌دهد که گاهی زمان، تلخ تصور می‌شود «اوقاتش تلخه»، گاهی زبان «زیونش تلخه»، کلیت فرد «عین زهرماره با هفت من عسل نمی‌شود خوردش»، گوشتش «گوشت تلخ است»، خونس «خون خودتو تلخ نکن». خشم در این بیان مفهومی، عامل فیزیولوژیک درونی دارد یعنی تلخاب یا زهره فرد وارد بدن می‌شود و آن را تلخ می‌کند که اینک به افراد زود خشم «صفراوی مزاج» گفته می‌شود. این دست عبارات برآمده از عمومیت یافتن دانش سنتی مزاج است. گاهی تلخی و آلودگی بجای هم بکار می‌روند که می‌تواند برآمده از استعاره «تلخی کثافت/ ناپاکی است» باشد «خون خودت را کثیف نکن» یعنی نگذار خشم بیرون ریخته شود و بر بدنت تأثیر بگذارد. متناظر با این عبارت در عربی «خالط المرارة غضبه» یا «انشقت مرارته غیظاً» است. البته تعبیر اخیر در فارسی برای ترس ذکر می‌شود «زهره‌ش ترکید». در عربی، به فرد نادان و احمق نیز «ممرور» گفته می‌شود، شاید از آن جهت که زود واکنش نشان می‌دهند و خود را تلخ می‌کنند. در «مُرَّ الشَّخْصِ»^(۴) نیز خشم با تلخی بیان گشته که اینک ممکن است بتوان برای «أبو مرّة» که بر ابلیس اطلاق می‌گردد وجهی از عدم کنترل خشم نظیر آنچه هنگام تمرد در پیشگاه الهی داشت قائل شویم. وجه دیگر اینکه شیطان باعث برانگیختگی خشم در دیگران می‌شود.

[خشم ترش است]

ترش بودن خشم غالباً به مرحله قبل از ابراز خشم اطلاق می‌گردد. به عبارتی این عبوسی و بداخمی است که ترش است «ترش‌رویی نکن». در این تعبیر، صورت نقش اصلی را در نشان دادن وضعیت فرد نشان می‌دهد و علت برانگیزاننده چنین تعبیری، ممکن است چند وجه داشته باشد. یکی اینکه گرفتگی و انقباض صورت، ترش لحاظ گردد، درست مانند حالت صورت هنگام خوردن ترشی که چهره منقبض می‌گردد. دوم، ناشی از حالت چهره هنگام ترش کردن معده^(۵) باشد که فرد را بدخلق می‌کند «ترش نکن حالا». ترش کردن به ماندگی و سوءهاضمه اشاره دارد. که اینک برخی به دختر مجردی که سنش بالا رفته باشد «ترشیده» گویند و ازدواج نکردن را ماندگی و ترشیدگی می‌دانند.

ترش در عربی می‌تواند علاوه بر مفهوم «طنز» نظیر آنچه در خوشایندها دیدیم، مفهوم مثبت دیگری نیز داشته باشد مثلاً در عربی «خِلٌّ» و «خلیل» به معنای دوست خالص و صمیمی و «خِلَّة» به معنای دوستی خالصانه «بینهما خِلَّة» وجود دارد که این واژگان می‌توانند ماهیت استعاری داشته و از سرکه که ترش است، آمده باشند و انگیزه آن می‌تواند جنبه ماندن طولانی مدت و خالص شدن سرکه باشد.

[خشم تند است]

تند از واژگانی است که در قلمرو حس و تعبیر از مزه‌ها بکار می‌رود و مربوط به حس چشایی به نظر می‌رسد «فلفل تند»؛ ولی تند را مربوط به حس لامسه نیز می‌دانند «حسن خیلی آتشش تند است»، در عبارتی چون «این لقمه خیلی تند بود سوختم» دو حس چشایی (تند) و آتش که می‌سوزاند (لامسه) ترکیب شده‌اند و این‌گونه، تند می‌سوزاند. اگر فرض را بر این بگذاریم که تند لامسه است بنابراین در تعابیری که به مثابه مزه بکار می‌رود، ماهیت استعاری دارد و از منبع لامسه آمده است. حال یا لمس آتش است و می‌سوزاند «آتشش تنده» یا حرارت و سوزش، مزه تصور می‌گردد «طعمش تنده» یا لمس تیزی و بُرندگی است و تیزی، مزه می‌گردد. در واقع، تند به معانی متفاوت لمس «آتشش تنده»؛ سرعت «باران تند، حزب تندرو، به تندی تاخت»؛ تنگنا و فضا و مساحت کم «زاویه تند»؛ سطح «شیب تند» و ... بکار می‌رود که از میان آنها لمس، ارتباط معنادارتری با طعم نشان می‌دهد.

در عبارات استعاری دال بر «خشم مزه است»، گاهی خشم با «تندی» تصور و بیان می‌گردد که در برخی تعابیر، سخن تند است «حرف‌های تند» «ادبیات تند» «انتقاد تند» یا اخلاق تند است «تندخو است» «واکنش تند» یا نگاه تند است «نگاه تندی به او کرد» یعنی نگاه نافذ و تیز و برنده‌ای به او کرد. عباراتی که می‌بینیم به‌نوعی در مورد اظهار خشم و خشونت است ولی می‌تواند به احساس درد و ناراحتی نیز ربط پیدا کند یکی از آن جهت که مرز کاملاً مشخصی میان احساسات نیست و در جوانب مختلفی با یکدیگر همپوشانی دارند و دیگر آنکه تندی و تیزی، جریحه‌دار کردن احساسات طرف مقابل را در پی دارد که برایش دردناک و ناراحت‌کننده است. آنچه استعاری بودن ماهیت واژه تند در فارسی و مأخوذ بودن آن از لمس چه در مصداق سوزندگی و چه بُرندگی را تقویت می‌بخشد، این است که معادل تند در عربی «تیزی» است و عرب‌زبانان شدت درد رسانی و خشم و خشونت را عمدتاً با تیزی که مربوط به حس لامسه است، مفهوم‌سازی می‌کنند «حدّ علی شخص»، «حاذاً الطّبع أو المزاج»، «لهجته حادّة»، «انتقاد حادّ»، «احتدّ الكلام بینهما»، «مناشئة حادّة». تیزی که معادل معنایی تند در عربی است، مفهوم شدت، قوت و قدرت، نافذ و کاری بودن، غیرقابل تحمل بودن و به چالش کشنده، خشونت، عدم مراعات و ملاحظه و تعارف، درد، خطر، ناخوشایندی و حتی تغییرات فیزیولوژیک و بالا رفتن فشار و سرخ شدن فردی که تندی می‌کند را دربردارد. واژگان برگرفته از آن نیز این معانی را در خود بازتاب می‌دهند برای مثال «حد و حدود» مفهوم بی‌تعارفی، خطر، قدرت و علامت‌گذاری را دربردارد. معادل دیگر تند در عربی علاوه بر «تیزی» «فلفل حادّ»، «رائحة حادّة»؛ «داغی» است «فلفل حارّ» از آن جهت که حس سوزش ایجاد می‌کند؛ «عواطف حارّة» که به معنای احساسات تند و آتشین است و «مزاج محرور» به معنای زودجوش که در این تعبیر، سرعت حرارت نیز تصور شده است.

دیگر مزه‌ها

مزه برای تصور مفاهیم مقصد متعددی بکار می‌رود که شرح مهم‌ترین آنها گذشت. علاوه بر مزه‌های مذکور، مزه‌های دیگری نیز وجود دارد، نظیر گسی «طعم گس خرمالو»؛ ملسی؛^(۶) چرب و چیلی؛ گوارایی «وَمَا يَسْتَوِي الْبَحْرَانِ هَذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ سَائِغٌ شَرَابُهُ وَهَذَا مِلْحٌ أُجَاجٌ» (فاطر: ۱۲) در این آیه، بجای «ماء حلو»، آب گوارا آمده است و به تعبیری به جای مزه به عملکرد آن که گوارا بودن و فرودادن خوشایند و راحت است، اشاره می‌کند.

گاهی بجای شیرین، مصداق و متعلق آن می‌آید «فارسی شکر است» شکر مزه نیست بلکه مزه دارد. در «رابطمون شکرآب شده» یعنی شیرینی و لذت رابطه زایل شده است؛ «قند تو دلم آب می‌شد» یعنی کام دلم شیرین می‌شد؛ در «مرض قند»، «قند خون» و «قندش بالاست» استعاره‌های «شیرین بیماری و جهت است» را می‌بینیم.

گاهی ارتباط تنگاتنگی میان مزه و دما می‌بینیم «چای لبسوز و لبدوز»، «چایی از دهن افتاد» یعنی سرد و بی‌مزه شد. در اینجا داغی خوشمزه‌گی و سردی بی‌مزه‌گی تصور می‌گردد. کما اینکه گاهی بجای واژه بی‌مزه به کسی «خنک» گفته می‌شود که به همین از دهن افتادن خوردنی اشاره دارد یعنی نمی‌شود او را خورد «بخ نکنی! بی‌مزه».

در ادامه‌ی ارتباط میان مزه و دما، در فرهنگ عرفی، برخی مزه‌ها دما دارند و ترشی سرد و شیرینی گرم لحاظ می‌گردد «با یه مویز گرمیش میشه و با یه قوره سردی» که استعاره «مزه دما است» را دربردارد. از وجهی دیگر به لحاظ فرهنگی، ذائقه عمومی فرهنگ‌ها با یکدیگر گاهی متفاوت است مثلاً فارس زبان‌ها طعم شیرین را بسیار دوست دارند و مناطق فارس نشین، شیرینی‌های متفاوت و متعدد پرشماری دارند. هرچند گذشت زمان می‌تواند ذائقه را تغییر دهد برای نمونه اگر در گذشته طعم غوره و محصولات نرسیده و ترش، دلپذیر به حساب نمی‌آمد ولی اکنون غوره و چقاله و گوجه سبز ترش نمک‌زده و چیپس سرکه نمکی، مشتاقان زیادی دارند؛ کما اینکه برخی تلخی‌ها خوشایند است نظیر تلخی قهوه و شکلات. این بدان خاطر است که هر تلخی ناخوشایند نیست و برخی تلخی‌ها خاص‌اند و خوشایند.

علاوه بر دما، تازگی و ماندگی، تردی، ظاهر و بوی خوراکی نیز بی‌ارتباط با مزه آن نیست؛ بنابراین می‌توان گفت مزه و طعم، حسی کاملاً جدا از دیگر حواس نیست مثلاً اگر بینی فرد دچار گرفتگی شود، به سختی مزه غذا را تشخیص می‌دهد یا در آشپزی به مخلوط نمودن ادویه‌جات و گیاهان معطر با غذا، طعم‌دار کردن غذا می‌گویند. این همپوشانی حواس در برخی عبارات به

خوبی نمایان می‌گردد و نوعی ترکیب حواس یا حس‌آمیزی را نشان می‌دهد نظیر ترکیب بو و مزه در «بوش تنده» و «عطر شیرین و تلخ» یا ترکیب مزه و بینایی «لم تحل الحیاة فی عینیه».

در آخر اینکه برخی نام واژه‌ها، ماهیت استعاری مزه-پایه دارند: ترشی،^(۷) شیرینی، شوربا، شوره‌زار، شوره سر، نمک‌سود، نمکی (شغل)، ترشک، لیموترش، شیرین‌پلو، گیاه شیرین‌بیان، دستگاه آب‌شیرین‌کن؛ «حامض آمینی»، «مُرار أو مُریر» که یک گیاه وحشی است، «صفراء مراریة» یا تلخاب، حَلوانی، «الغدة الحلوّة» همان پانکراس یا لوزالمعدة. در این نام‌واژه، عضو بدن شیرین تصور شده است.

نکته قابل تأمل در ریشه‌یابی واژگان استعاری آن است که ممکن است برخی از این واژگان از زبان‌های دیگری آمده باشند در این صورت جستجوی معنای استعاری آنها مطابق با ریشه واژگانی زبانی که به آن وارد شده‌اند، ناصحیح است به‌ویژه در رابطه با زبان عربی که امکانات اشتقاقی و معرب‌سازی متعددی در اختیار دارد؛ بنابراین، باید در این زمینه، پیش‌بینی‌ها را احتمالی در نظر گرفت، برای مثال مَلَّاح یا مَلَّاح جَوّی به معنای دریانورد و خلبان است که برخی آن را از ریشه واژگانی «مِلح» می‌دانند و توجیه معنایی شوری دریا و اینکه دریانورد به آب دریا می‌زند را ناظر می‌آورند ولی برخی این واژه را عاریه از زبان کردی می‌دانند و ریشه واژگانی آن را «مَل» به معنای شنا یا «مَل» به معنای پرنده می‌دانند که نقطه اشتراک این دو واژه که ممکن است در اصل یکی باشند در باز کردن دست‌ها به هنگام شنا یا بوقت پرواز پرنده است.

۵. بحث و نتیجه‌گیری

مزه کردن یکی از ساده‌ترین و پایه‌ای‌ترین تجربیات بشر است که علاوه بر کارکرد اولیه خود به‌عنوان ابزار چشایی و ماهیت بخشیدن به طعم‌های مختلف و تمایز خوشایندی یا ناخوشایندی آنها، نقش مهم و تعیین‌کننده‌ای در عرصه زبان و اندیشه ایفا می‌کند. در واقع بشر با توجه به شناختش از قوه تمییز زبانش برای مزه‌های مختلف، در مواجهه با شرایط، تجربیات و افراد پیرامون نیز این حوزه از بدن خود را ابزار شناخت و تمییز آنها تصور می‌نماید و طعم آنها را با زبان شناختی خود می‌چشد و مزه می‌کند. دلیل این فرایند را می‌توان در به‌کارگیری حوزه عینی‌تر چشایی برای درک حوزه‌های انتزاعی‌تر جست‌وجو کرد؛ چراکه مزه، امکان درک و بیان آنها را محسوس، ساده و میسر می‌سازد.

از آنجا که چشیدن یکی از حواس بنیادین بشر است پیش‌بینی می‌شد که عبارت‌های هر دو زبان، اطلاعات شناختی مشترکی را از مفهوم‌سازی‌های مزه نشان دهند. دلیل اصلی این فرض، ریشه داشتن واضح و مستقیم مزه کردن و چشیدن در بدن است. به این معنا که زبان فیزیولوژیک به یک صورت عمل می‌کند و مزه‌های گوناگون، اثرات تقریباً مشابهی را بر مذاق انسان‌ها از هر فرهنگی که باشند، به وجود می‌آورد. در طی پژوهش، صحت نسبی این پیش‌فرض تا حدی تأیید شد، هرچند عبارت‌های این دو زبان در رابطه با این حوزه، کاملاً مشابه یکدیگر نیستند و اینکه هر عبارتی در یکی از آنها، الزاماً متناظری در زبان مقابل ندارد، چراکه برجسته‌سازی یکی از ویژگی‌های حوزه چشایی و یا وجود بافت‌های محیطی متفاوت سخنگویان

این دو زبان، گاهی باعث مفهوم‌سازی‌های متفاوتی گشته است.

مطالعه شناختی منتخبی از رایج‌ترین عبارتهای شناختی در بردارنده کارکرد فیزیولوژیک-چشایی زبان بر سخن در فارسی و عربی نشان می‌دهد که زبان‌های فارسی و عربی از حوزه چشایی برای مفهوم‌سازی مفاهیم ذیل بهره می‌برند:
آزمودن، ارزیابی و فهم «مزه دهنش رو چشید»، «هو حسن الذوق فی الشعر». برخی احساسات، نظیر:

الف. شادی و مفاهیم مرتبط با آن نظیر لذت، خوشایندی، رضایتمندی که می‌تواند شیرین باشد یا بانمک و در عربی ترش نیز هست: «شیرین کام باشی»، «سینما مزه داد» و در عربی: «تذوق جمالاً»، «طفل ملیح»، «أحمض قصة».

اینکه چرا بجای شیرین، خود واژه لذت بخش گفته نمی‌شود مثلاً بجای گفتن «این بچه شیرین‌زبان است» همان لذت بخش گفته شود، می‌تواند به خاطر خصوصیات مزه شیرین و ویژگی‌های مصادیقی باشد که شیرین، صفت آنهاست (نظیر عسل، شیرینی، قند و نبات و ...) همچنین تأثیرات و کیفیت حس‌وحالی که هنگام چشیدن هریک تجربه می‌گردد و پیام‌هایی که ناخودآگاه به مغز مخابره می‌شود. همه این عوامل باعث می‌شود که برای برخی مفاهیم، مزه‌ای مشخص برانگیخته گردد.

ب. غم و مفاهیم مرتبط با آن نظیر درد، ناخرسندی، عدم رضایت که هم می‌تواند تلخ باشد و هم شور «مزه تلخ جدایی»، «فلانی چقدر بی‌مزه است»، «شوربختانه»؛ در عربی «أذاقه العذاب أو الأمرین».

ج. خشم که تلخ و ترش و تند است «ترش‌رویی و اوقات تلخی و تندی کردن» در عربی: «مُرَّ الشخص»، حدّ علی شخص.

د. عشق و مفاهیم مرتبط با آن همچون دوست داشتن، دوستی، علاقه، خواستن و خواستنی «مزه شیرین وصال»؛ در عربی «حلوتی».

در رابطه با سازوکار شناختی مزه باید گفت که واقعیت شناختی حوزه چشایی با واقعیت خارجی و متعارف حس چشایی متفاوت می‌نماید. به لحاظ واقعیت بیرونی، چشیدن تجربه‌ای حسی و موقتی است که تنها گیرنده آن، زبان و صرفاً در مورد خوردنی‌ها موضوعیت پیدا می‌کند ولی سازوکار شناختی این تجربه فیزیکی-چشایی را برای درک و شناخت محیط بکار می‌برد و برای فهم و درک بسیاری از تجربیات و مصادیق محیطی، آنها را می‌چشد! از چشیدن سخن افراد گرفته «شیرین سخن» تا گوشت آنها «گوشت تلخ». در سازوکار مذکور، تنها گیرنده مزه، زبان نیست بلکه شنیدن نیز ایجاد مزه می‌کند «با این خبر کاممون تلخ شد» و دل، شیرینی وصال را می‌چشد «به کام دل رسید»؛ کما اینکه، چشیدن منحصر به خوردنی‌ها نیست و چشم نیز شور و حُلُق، تند و روی، ترش تصور می‌گردد. یکی از نقاط اهمیت درک عالم نا خوردنی‌ها با

خوردنی‌ها آنجا نمایان می‌گردد که مجموعه تناظرهای این استعاره‌ها به ما امکان می‌دهد با استفاده از دانشی که درباره‌ی مزه‌ها داریم، درباره‌ی تجربیات و مصادیق اطراف خود بیاندیشیم. برای نمونه چون بانمکی، مطلوب است پس معاشرت با فردی که بانمک تصور شود نیز راحت و مطلوب فهم می‌گردد و این‌گونه، بانمکی فرد موردنظر، دیگر ویژگی‌های او که ممکن است نامطلوب باشد را تحت شعاع قرار می‌دهد همان‌طور که بانمکی نوعی خوراکی می‌تواند جنبه‌های مضر آن را نیز مطلوب بنمایاند. نتیجه آنکه مزه نوعی نگرش پدیدارشناسانه و بالطبع ارزیابانه به ماهیت تجارب ما به‌مثابه حوزه مقصد دارد و چگونگی احساس فرد را هنگام تجربه حس موردنظر به تصویر می‌کشد.

پیشنهادها: گاهی با واژگانی مواجهیم که به لحاظ شکلی شبیه‌اند ولی قضاوت درباره آنکه خواستگاه معنایی-واژگانی آنها نیز یکی باشد دشوار است برای نمونه، اینکه بین شور در مزه‌ها و در «شور و اشتیاق» و در «دل‌م شور می‌زرنند»، وجه ارتباطی وجود دارد یا خیر، احتمالات متعددی می‌توان ارائه کرد که خود می‌تواند موضوع پژوهش مستقلی باشد.

پی‌نوشت‌ها

۱. «این قدر نمک یا مزه نریز» یعنی خوشمزه‌گی نکن و مایه لذت نباش. نمک‌ریختن: کنایه از مزاح کردن و سخن‌های طنزآمیز گفتن، مزه پراندن.
۲. «حُمُضُ صَوْرَةٌ»: عکس را ترش [ظاهر] کرد.
۳. زهر سم است و می‌تواند کشنده باشد. گاهی برای تلخی زیاد می‌گویند مثل زهر است.
۴. مَرَبْرَة: توان طناب؛ عزت‌نفس؛ اراده. «کفاح مریز»: شدید قوی. مَرَبْرَة ج مرر و أمرار: عقل و اصالت؛ ظاهر قوی و عضله‌ای؛ طناب مستحکم. ج مرار: یکی از اخلاط بدن.
۵. حُمُوضَةٌ: سوزش معده، ترش کردن معده. ترشی سوزش است. حَامِضِيَّةٌ فِي الْمَعْدَةِ: ترش اسید است.
۶. ملس در فارسی مزه است، مزه‌ای میان ترش و شیرین؛ ولی در عربی لمس است و به سطوح صاف و یکدست اطلاق می‌شود.
۷. در فارسی می‌گویند: ترشیجات؛ در عربی: مُخَلَّلَات یعنی سرکه‌جات.

منابع

قرآن مجید.

- باقری، علی‌اصغر و مصطفی خورسندی شیرغان (۱۴۰۰). تجربه مزه و نامزه؛ تجربه عرفانی آفاقی و آنفسی بهاءِ ولد و لائوزه، متن پژوهی ادبی، دوره ۲۵، ش ۸۸، صص ۲۹۶-۳۱۸.
- جمعی از نویسندگان (بی‌تا). *المنجد فی اللغة العربیة المعاصرة*، بیروت، دارالمشرق.
- دهخدا، علی‌اکبر (۱۳۶۳). *امثال و حکم*، چاپ ششم، تهران، سپهر.
- صلاحی، عسگر و ندا نبی‌زاده اردبیلی (۱۳۹۹). استعاره مفهومی مزه‌ها در اشعار کودکان، زبان‌شناخت، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، سال ۱۱، ش ۲، صص ۱-۲۲.
- فیاضی، مریم سادات و کرد زعفرانلو کامبوزیا، عالیبه و گلغام، ارسلان و افراشی، آریتا و آفاگل زاده، فردوس (۱۳۸۷). خاستگاه استعاری افعال حسی چندمعنا در زبان فارسی از منظر معنی‌شناسی شناختی، ادب پژوهی، شماره ۶ صص ۸۷-۱۰۹.
- کوچش، زلتن (۱۳۹۸). *مقدمه‌ای کاربردی بر استعاره*، ترجمه شیرین پور ابراهیم، چاپ دوم، تهران، سمت.

محمدی، سمیه (۱۴۰۰). بررسی مقابله‌ای استعاره (استعاره‌های مربوط به چهار مفهوم احساسی شادی، غم، خشم و ترس) در زبان‌های فارسی و عربی بر اساس نظریه استعاره مفهومی، دانشگاه بوعلی سینا، همدان.
 محمدیان، عباس و مجید فرحانی‌زاده (۱۳۹۷). استعاره مفهومی شادی در دیوان شمس، دو فصلنامه علمی پژوهشی مطالعات زبانی و بلاغی، سال ۹، ش ۱۸، ص ۳۱۹-۳۵۰.
 ناظمیان، رضا (۱۳۹۳). فرهنگ امثال و تعابیر عربی-فارسی، تهران، فرهنگ معاصر.
 نجفی، ابوالحسن (۱۳۸۷). فرهنگ فارسی عامیانه، چاپ دوم، تهران، نیلوفر.
<https://www.ettelaat.com/۲۷۰۵۷>، شماره ۱۳۹۷، مرداد ۲

The Holy Quran.

- A group of authors, N. D., Al-Monjed. Beirut: Dar Al-Mashreq. [In Arabic].
- A. El-Sharif., 2007, Metaphorical Conceptualization of Happiness and Anger in English and Arabic: Department of English Language and Literature Yarmouk University.
- Bagheri, Ali-Asghar & Mostafa Khorsandi-Shirghan, 2021, "The Experience of Taste and Tastelessness: Bahā' al-Walad's and Laozi's Mystical Experience of the External and Internal Worlds." *Literary Text Research*, Vol. 25, No. 88, pp. 296-318.
- Dehkhoda, Ali Akbar, 1984, *Amsal-o Hekam*. Sixth edition, vol. 1, vol. 2, vol. 3 and vol. 4, Tehran: Sepehr. [In Persian].
- Fayazi, Maryam Sadat, Kord Zafaranlu Kambozia, Alieh, Golfam, Arsalan, Afrashi, Azita, & Aghagolzadeh, Ferdos, 2008, "The Metaphorical Origin of Polysemous Sensory Verbs in Persian from the Perspective of Cognitive Semantics." *Adab-Pajouhi*, No. 6, pp. 87-109.
- Gibbs, Raymond W., 1994, *The poetics of mind: Figurative thought, language, and understanding*. New York: Cambridge University Press.
- Kövecses, Zoltán. (2005). *Metaphor in Culture* New York and Cambridge: Cambridge University Press.
- Kövecses, Z., 2019, *A practical introduction to metaphor*. Translated by Shirin Pour Ebrahim. Second Edition. Tehran: Samat [In Persian].
- Lakoff, George and Mark Johnson., 1980, *Metaphors We Live By*, Chicago: Chicago University Press.
- Mohammadi somayeh., 2022, A contrastive analysis of metaphors (metaphors on four emotions concept of happiness, sadness, anger and fear) in Persian and Arabic Languages based on conceptual metaphor theory. PhD Thesis, University of Bu-Ali Sina: Department of Arabic Language and Literature [In Persian].
- Mohammadian, Abbas and Farhanizadeh, Majid., 2018, "Conceptual metaphor of happiness in Divan-e Shams". *Two Quarterly Journal of Linguistic and Rhetorical Studies*. Ninth year. No. 18. pp. 319-350.
- Najafi, Abu al-Hasan, 2008, *Folk Persian culture*. Second Edition. Tehran: Niloufar [In Persian].
- Nazemian, Reza, 2014, *Dictionary of Arabic-Persian proverbs and expressions*. Tehran: Contemporary Culture [In Persian].

- Pragglejaz Group., 2007, MIP: A method for identifying metaphorically used words in discourse. *Metaphor and Symbol*, 22 (1), 1-39.
- Ortony, A., 1975, Why Metaphors are Necessary and not Just Nice. *Educational Theory*, 25, 45-53.
- Salahi, Asghar & Neda Nabizadeh Ardabili., 2020, "The Conceptual Metaphor of Tastes in Children's Poetry." *Linguistics*, Institute for Humanities and Cultural Studies, Vol. 11, No. 2, pp. 1-22.

